

УДК 343.85

Г. В. Шкраба

ВИКОРИСТАННЯ СЛІДЧИМ ЗНАТЬ СПЕЦІАЛІСТА У ПРОФІЛАКТИЦІ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ

Координація діяльності правоохоронних органів у профілактиці правопорушень є важливою умовою успішного здійснення спеціальних заходів для їх попередження. Взаємодію судово-експертних установ із правоохоронними органами в реалізації експертних профілактичних пропозицій можна визначити як спільну погоджену діяльність судово-експертних установ із правоохоронними органами, спрямовану на підвищення ефективності і якості роботи по попередженню правопорушень. Здійснюється вона шляхом використання спеціальних знань співробітників експертних установ для розроблення профілактичних пропозицій і успішної їх реалізації. Систематична і цілеспрямована взаємодія експертних установ із правоохоронними органами дозволяє більш чітко планувати заходи щодо викорінення умов, що сприяють учиненню конкретних злочинів, ширше використовувати спеціальні знання в попереджувальній роботі, а також підвищити ефективність профілактики правопорушень у цілому.

Успішна організація взаємодії експертних установ з органами розслідування і судом у сфері профілактики правопорушень передбачає систематичний аналіз стану профілактичної діяльності кожного суб'єкта взаємодії, визначення можливих напрямків і форм взаємодії, вибір найбільш раціональних із них, розроблення заходів для ефективного застосування спеціальних знань для профілактики правопорушень. Для цього необхідне здійснення взаємодії на різних етапах експертно-профілактичної діяльності: підготовчому, розроблення пропозицій, їх оформлення, реалізації.

На підготовчому етапі слідчим або судом (часто за допомогою експерта) формуються питання профілактичного характеру або ці питання вирішуються з ініціативи експерта, підбираються необхідні матеріали слідчим або суддею, здійснюються консультації і т. ін.

На етапі розроблення експертом проводиться дослідження з виявлення обставин, що сприяють правопорушенням, і часто за узгодженням із правоохоронними органами розробляються рекомендації з усунення цих обставин.

Результати дослідницької діяльності експерта фіксуються ним у певному документі на етапі оформлення.

У процесі реалізації здійснюються всі необхідні заходи для успішного впровадження профілактичних пропозицій, розроблених експертами. Ефективність профілактичної роботи залежить від взаємодії експертних установ і органів розслідування та суду на всіх етапах, але особливо важливим є етап реалізації, у ході якого повинні здійснюватися різні координаційні зв'язки суб'єктів взаємодії.

Три основні частини запобігання злочинам виділяє А. Г. Лекарь:

– профілактику злочинів, під якою мається на увазі діяльність державних

органів (у тому числі й органів внутрішніх справ) і громадських організацій із виявлення й усунення причин, що породжують злочини, і умов, що сприяють їх учиненню;

– попередження злочинів — установлення осіб, які мають намір учинити злочин, і вжиття щодо них заходів (переважно виховних) з метою недопущення реалізації цих намірів у злочинні дії;

– припинення злочинів— виявлення осіб, що готують вчинення злочину і вжиття щодо них заходів (головним чином оперативно-розшукових) з метою недопущення переростання підготовчих дій у замах, а замаху — у закінчений злочин.

Відповідно до ст. 23 КПК України обов'язок виявляти причини й умови, які сприяли вчиненню злочину, покладено на органи дізнання, слідчого, прокурора і суд. Прямих вказівок на обов'язок установ судової експертизи й експертів виявляти умови, які сприяли вчиненню злочинів, і давати рекомендації профілактичного характеру закон не містить. Тому, на думку І. Я. Фрідмана, було б неправильним ставити в цьому відношенні знак рівності між органами, перерахованими в ст. 23 КПК України, і експертами та експертними установами. Для перших виявлення умов, які сприяли злочинам, — процесуальний обов'язок, другі можуть у визначених межах надавати їм допомогу в профілактичній роботі, причому ця діяльність може мати як процесуальний, так і непроцесуальний характер. Систематично проводячи експертизи по різних категоріях справ, займаючись науково-дослідною і методичною роботою, співробітники експертних установ повинні також проводити роботу по профілактиці правопорушень. У нормативних актах, що регулюють діяльність установ судової експертизи і криміналістичних підрозділів органів МВС, згадано можливості цих установ у попередженні правопорушень. Однак форми і напрямки профілактичної діяльності відображено в них не цілком, що породжує різне трактування цього питання.

Відсутність необхідного правового регулювання профілактичної діяльності експертів також впливає і на її ефективність. Регламентацію профілактичної діяльності експертів не можна визнати належною. Зокрема, з'ясувати результати своєї профілактичної роботи відповідно до інструкції повинен сам експерт, а питання про те, щоб слідчі і суди повідомляли про використання рекомендацій експертів у нормативному порядку, дотепер так і не вирішено.

Для найбільш успішної профілактичної роботи І. Я. Фрідман пропонував такі умови, що забезпечують її ефективність:

– належна нормативна база, що визначає права й обов'язки співробітників судово-експертних установ та інших осіб зі здійснення профілактичної роботи (норми процесуального законодавства, підзаконні акти, що регулюють порядок здійснення експертно-профілактичної діяльності, використання її результатів слідством і судом, реагування і контролю за реалізацією рекомендацій);

– наявність у матеріалах, що надійшли експертові, інформації, що створює можливості для якісного проведення профілактичної роботи;

- постановка слідчим (суддею) на вирішення експертові відповідного питання або прояв експертом ініціативи з його формулювання;
- розробленість методики рішення відповідної профілактичної задачі;
- належний досвід дослідника, його компетентність, наявність у нього знань не тільки в тій галузі, в якій проводиться дослідження, але й у питаннях профілактики правопорушень, а при необхідності — у суміжних галузях експертизи;
- правильна організація профілактичної роботи експертної установи;
- забезпечення дослідника необхідними нормативними і довідковими відомостями, технічними засобами;
- надання слідчим (судом) або іншими установами витребуваних додаткових матеріалів;
- належне оформлення результатів профілактичної роботи;
- правильний вибір адресата і своєчасне направлення йому складеного документа;
- фіксація в експертній установі криміногенних факторів, установлених при проведенні досліджень, але з тих чи інших причин не відображених в окремому документі, для наступного використання при узагальненні;
- всебічна оцінка співробітниками правоохоронних органів результатів профілактичної роботи, повнота й оперативність їх відображення у відповідних документах, складених слідчим (судом);
- використання отриманих від експертів даних (через правоохоронні органи або безпосередньо) особами, у функції яких входить запровадження розроблених рекомендацій (оперативність і повнота використання);
- контроль за реалізацією рекомендацій з боку співробітників експертних установ, правоохоронних органів та інших посадових осіб, у функції яких входить такий контроль; при відхиленні рекомендацій, що заслуговують запровадження, — їх доопрацювання і вжиття заходів для реалізації;
- узагальнення наявних даних по окремих експертизах і в інших судово-експертних установах для підготовки мотивованих рекомендацій з матеріалів групи справ певної категорії;
- проведення методичної роботи зі співробітниками експертних установ і правоохоронних органів по підвищенню рівня їхніх знань, необхідних для ефективної профілактичної роботи;
- організація систематичного обміну досвідом різних судово-експертних установ по виявленню обставин, що сприяють правопорушенням, і розроблення рекомендацій з їх усунення.

Наведений перелік умов не є вичерпним. Зокрема, як одну з умов підвищення ефективності профілактичної роботи можна також відзначити облік і стимулювання цієї сфери діяльності співробітника експертної установи. Розроблення профілактичної рекомендації не оцінюється так само, як проведена експертиза, хоча в ряді випадків вимагає не меншої витрати часу. Не завжди співробітники, що активно займаються профілактичною роботою, матеріально за це заохочуються, що також негативно позначається на її ефективності.

Належне дотримання всіх умов сприятиме підвищенню ефективності експертної профілактики як сполучення вимог результативності і раціональності дій, включаючи в поняття раціональності правильність, надійність, економічність і корисність дії.

Література

1. *Кримінально-процесуальний кодекс України*. — К.: Атіка, 2001.
2. *Белкин Л. С.* Курс криминалистики. Т. 3. — М.: Юристъ, 1997. — С. 119–120.
3. *Ищенко П. П.* Специалист в следственных действиях (уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты). — М.: Юрид. лит., 1990. — С. 12–13.
4. *Коваленко Е. Г.* Использование экспертных знаний в деятельности органов внутренних дел по предупреждению хищений социалистического имущества. — К., 1990. — С. 9–10.
5. *Мельникова Э. Б.* Участие специалистов в следственных действиях. — М., 1964.
6. *Фридман И. Я.* Вопросы профилактики преступлений // Криминалистика и судебная экспертиза. — К., 1981. — Вып. 22. — С. 55–60.
7. *Фридман И. Я.* Использование данных судебной экспертизы для предупреждения правонарушений / Киев. ПИИ судеб. экспертизы; Ред.-изд. отд. МВД УССР. — К., 1972. — С. 36–38.
8. *Фридман И. Я.* К вопросу об эффективности экспертной профилактики // Криминалистика и судебная экспертиза. — К., 1995. — Вып. 47. — С. 29–31.
9. *Лекарь А. Г.* Профилактика преступлений. — М.: Юрид. лит., 1972. — С. 3–4.